

Angarns kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Angarns kyrka

Össeby församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift

Angarn, Angarns socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland

Angarns kyrka torde som tidigast ha tillkommit under 1280-talet. **Sakristian** samt **vapenhuset** har tillkommit något senare, och varken **vapenhusets** eller **sakristians** murar ligger i förband med **långhuset**. **Salkyrkans långhus** var ursprungligen täckt av ett **tunnvalv** med treklöverformad genomskärning, något som var vanligt under **folkkungatiden**. Vid okänd tidpunkt har kyrkan brunnit varpå **trä-tunnvalvet** brann ner och murarnas övre del förstördes. Efter branden försågs **långhuset** med ett platt innertak av trä och samtidigt sänktes vägghöjden med ungefär en halv meter. **Vapenhuset** lämnades utan innertak, med synliga takstolar. **Sakristians** medeltida valv bevarades dock.

Angarns kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

HISTORIK

Flera fornlämningar skvallrar om att trakten kring Angarn varit bebodd i flera tusen år. Här finns bl a ett stort antal runstenar från 1000-talet liksom flera hållristningar från yngre bronsåldern, då bebyggelsen var omfattande. Under medeltiden fanns här en vik som stod i förbindelse med **Långhundraleden**, den sk Angarnsjöängen. Angarn hade således liksom flertalet kyrkor, ett strategiskt läge utmed en farled och var lätt att nå i landskapet. Under

1800-talet torrlades sjön för att man skulle utvinna mer åker och samtidigt förbättra förhållandena för den befintliga intilliggande odlingsmarken.

Ordet ”garn” betydde ”tarm” eller ”snöre” och användes i namn som betecknade något långsmalt. Angarnsjöängen var ju i forntiden en vik av Saltsjön. Förleden ”An-” betyder mitt emot och torde syfta på att kyrkan ligger mitt emot den närbelägna viken Garn, där Össeby-Garns kyrka är belägen.

Vid tiden kring 1314 var Angarn annex till Vada kyrka. Annexförhållandet kvarstod fram till 1923, då församlingen lades som annex till Össeby-Garn. Sedan den 1 januari 2006 tillhör Angarns kyrka Össeby församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Angarns kyrka ligger i ett kuperat och variationsrikt landskap. Kyrkan och kyrkogården ligger på ett dominerande höjdläge i västra delen av kyrkbyn med utsikt över agrarlandskapet mot väster och norr. Ännu kan man föreställa sig läget för det som var Angarnsjöängen. Sjösänkningen ledde inte till det resultat man räknat med, eftersom marken förblev sank efter torrläggningen och området är idag ett tillhåll för fåglar, och utgör en av länets främsta fågellokaler. Söder om kyrkan passerar landsvägen och direkt öster om kyrkan ligger det

Kyrkan och klockstapeln från väster.

gamla skolhuset som uppfördes 1870–71. Byggnaden används sedan 1977 som församlingshem. Bebyggelsen kring Angarns kyrka är huvudsakligen från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, men har förändrats under senare tid.

Kyrkomiljön

Mot väster och söder avgränsas kyrkotomten av en stenmur, tillkommen 1771. Den södra ingången anlades 1855. Under 1920-talet tillkom en avgränsning mot öster och norr i form av ett enkelt horisontalt staket med entrégrindar mot öster. Direkt utanför de södra grindstolparna står äldre runstenar, som tidigare legat som trappsteg in till kyrkans vapenhus. 1895 planerades kyrkogården om, vilket innebär att grusgångar anlades och träd planterades. Än idag leder en grusgång från grindpartiet i söder och öster fram till kyrkoentrén. Under samma omgestaltning tillkom den södra ingångens två granitstolpar med smidda grindar. Mot söder och öster är delar av trädkransen bevarad. Norr om kyrkan, utanför staketet finns två ekonomibyggnader, varav den ena är äldre och den andra relativt nyuppförd. Nordöst om

Klockstapeln.

ekonomibyggnaderna ligger minneslunden, anlagd under 1980-talet. Minneslunden avgränsas av en lägre barrhäck och markeras med en sten.

Klockstapelns står på en höjd, på andra sidan vägen, sydöst om kyrkan. Den uppfördes 1661 i en klockbockskonstruktion, ursprungligen öppen, men kläddes sannolikt med panel i samband med en reparation 1771, och fick därmed sitt nuvarande utseende. Tältaket kröns av en spira.

Klockstapelns har två klockor, varav lillklockan troligen göts under 1300-talets förra hälft. Storklockan anskaffades kring 1700-talets mitt, men göts senast om 1818.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är uppförd av gråsten med rektangulär plan och ett rakt avslutat **kor** i öster. Omfattningar är dock till viss del murade i tegel. I samband med en större renovering 1795–96 försågs **långhuset** med nya takstolar. **Sakristian** och **vapenhuset** har dock kvar den medeltida takstolskonstruktionen.

Exteriör

Angarns kyrka är till sin form och plan ännu bevarad sedan kyrkan uppfördes under medeltiden. Gråstensfasaderna är putsade, och torde även ursprungligen ha varit det. Vid den östra gaveln finns en runsten inmurad i fasaden. Under 1700-talet var det främst fönstrens förändringar som skulle påverka kyrkans utseende exteriört. 1759 tas **korfönstret** upp till nuvarande utseende och under 1790-talets stora renovering vidgas de södra fönstren samtidigt som ett nytt fönster tas upp mot norr. Nuvarande ytterbågar kom till i samband med en renovering under 1800-talet.

Mot väster finns ännu ursprungsfönstret, eller snarare den ursprungliga gluggen bevarad. Kyrkans tak, som tidigare var täckta av

Exteriör från öster med **vapenhus** och **sakristia**.

Exteriör från sydväst.

spån, är nu klädda med falsad och svartmålad plåt.

Entrén till **vapenhuset** i söder markeras av en tvåsprångig, murad portal, typisk för uppländska **vapenhus** från 1400-talet. Porten är troligen den medeltida, även om låset tillkommit under 1700-talet. **Vapenhuset** kröns av ett kors, ditsatt under 1700-talet.

Interiör

Vapenhuset täcks av ett vitmålat **trättunnvalv**, tillkommet under 1790-talets stora omgestaltning. På den västra och östra muren finns dock 15 centimeter breda indragningar, för ett aldrig fullbordat, eller tidigt borttaget **tunnvalv**. Golvet är belagt med lertegel, lagt i fiskbensmönster. Dubbeldörren in till kyrkorummet sattes in under 1800-talet.

Även **långhusets** **valmade** och **segmentformade** valv tillkom i samband med renoveringen 1795–96. Renoveringen, som innebar en omgestaltning i tidstypiskt manér, leddes av C E Wisell från Stockholm. Valvet markeras med hjälp av en profilerad och blåmålad list i trä. Läktaren hade redan uppförts under 1760-talet, men byggdes om i samband med den stora re-

Interiör mot orgelläktaren i väster.

noveringen. Den utskjutande norra delen togs bort och fronten försågs med den **porfyrmarmorering** den har idag. På orgelläktaren finns ännu originalbänkarna bevarade liksom två trearmade ljusbärare, även de marmorerade. Läktarombyggnaden genomfördes av snickaren Lundin. 1849 införskaffades kyrkans första orgel. Även om orgelverket förändrats, senast 1970, är den gamla fasaden bevarad.

Predikstolen, även den porfyrimiterande, tillverkades av hovbildhuggaren Per Ljung i **nyklassicistisk** stil i samband med renoveringen 1795–96. Ljudtaket är dekorerat med stiliserat utskurna fransar. Timglaset, som har ett ställ av snidat och förgyllt trä, skänktes till kyrkan 1745.

Predikstolen på norra väggen.

Långhusgolvet västra del är belagt med lertegel. I främre delen av gången ligger gravhällar, medan golvet i bänkkvarteren är belagt med bräder. Två bänkkvarter fyller **långhuset**. Bänkarna tillkom i samband med renoveringen 1946, som leddes av byggnadsrådet David Dahl. Bänkarna anspelar säkert på de slutna bänkkvarter som tillkom i samband med 1700-talets omgestaltning, och som under 1800-talet ersattes med öppna bänkar. I samband med renoveringen 1946 försågs även interiören med innanfönster av antikglas samt blyspröjsar.

Korgolvet, som är belagt med röd kalksten, är något förhöjt. Altare och **altarring** tillverkades 1788, men målades om under renoveringen

Entrén till **sakristian** från kyrkorummet.

Interiör mot koret i öster.

1946 för att harmoniera med de nya bänkarna. 1846 dekorerades korfönstret av ett förgyllt kors med törnekrona samt en väggmålning med blått draperi i nyklassicistisk stil.

Sakristian täcks ännu av det kupolartade kryssvalvet från 1400-talet. Det stickbågiga och gallerförsedda fönstret tillkom sannolikt under 1700-talet, när övriga fönster vidgades eller kom till. Entrén från kyrkorummet till sakristian är rundbågig och infattad av tegel. I sakristian finns två större skrudskåp, varav det ena sannolikt tillkom under 1700-talet och det andra är en replik, tillverkad under 1980-talet.

Inventarier

I koret står dopfunten från 1200-talet, troligtvis tillverkad på Gotland. Kyrkorummets släta och vitmenade väggar dekorerar bland annat av ett triumfkrucifix från 1200-talet. Skulpturen, som ursprungligen utförts i romansk stil moderniserades under gotiken enligt tidsenligt maner. Således förstärktes lidandets uttryck med en justering av benställningen liksom målade blodspår.

Av kyrkans nattvardskärl tillverkades kalk, patén och vinkanna av silver under 1800-talets första hälft. Oblatasken tillkom redan 1710. I

Triumfkrucifix på kyrkans sydvägg.

kyrkans ägo finns även ett sockenbudstyg från 1854.

Till kyrkans äldsta textilier hör en mässhake av röd sidendamast från 1500-talet samt en mässhake av svart sammet med broderat kors och strålkran, tillverkad efter 1830.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Angarns kyrka ligger i ett dominerande höjdläge, vida synlig i det öppna landskapet. Kyrkomiljön är mycket tät och välbevarad med stenvuren, delar av trädkransen, grusgångar liksom klockstapeln som står på en egen plåtå, en bit ifrån kyrkan. Kyrkomiljöns värden som ett

sockencentrum förstärks av den gamla skolan som ligger direkt öster om kyrka.

Angarns kyrka är möjligen en av de första **sal kyrkorna** som uppfördes i Uppland. **Vapenhus** och **sakristia** tillkom sekundärt. Till sin form har Angarns kyrka ännu idag den karaktäristiska medeltida formen där byggnadskroppen är kort i förhållande till sin bredd. I murverket finns fortfarande spår som skvallrar om kyrkans äldre tak, ett treklöverbladsformat **trä tunnvalv**, som föregick det platta trätaket och det nuvarande **valmade segmentvalvet**.

Den medeltida takkonstruktionen finns dock ännu bevarad i **vapenhuset** liksom i **sakristian**. I **sakristian** finns dessutom det medeltida kryssvälvda valvet bevarat. Det medeltida murverket, liksom takkonstruktionen, har byggnadshistoriska värden som dokument över den medeltida byggnadstekniken.

Under 1700-talet genomfördes ett antal omgestaltningar som kommit att prägla kyrkans karaktär, framförallt interiört. Från 1700-talet härstammar **långhusets valmade och segmentformade valv**, orgelläktaren, predikstolen liksom altare och **altarring**. Under 1800-talet tillkom orgelfasad och altararrangemanget med förgyllt kors och bemålningen kring **korfönstret**. 1800-talets tillägg anknyter mycket väl till den **klassicistiska** stilen. I samband med renoveringen 1946 förstärktes interiörens **klassicistiska** karaktär på så sätt att de öppna och 1800-talsmässiga bänkarna med rundade gavlar, ersattes med slutna bänkkvarter i **klassicistisk** stil.

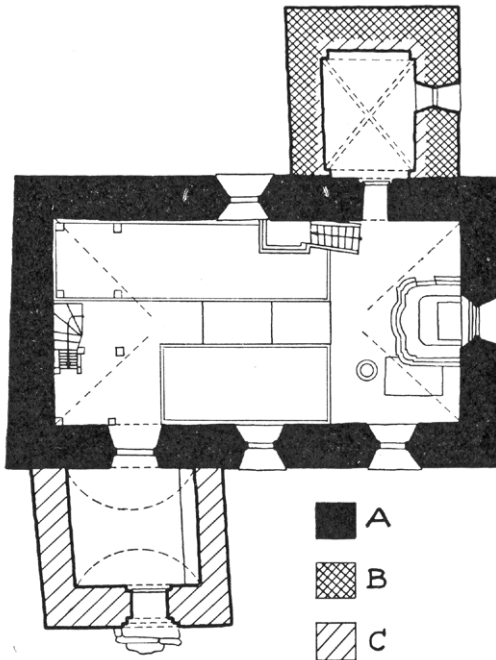
Dopfunten liksom **triumfkrucifixet** utgör direkta anspelningar på det medeltida kyrkorummet och kopplar således vidare till kyrkans medeltida historia.

Kyrkan ger en känsla av autenticitet och patina, som förstärker och fördjupar upplevelsen av den historiska miljön. Sammanfattningsvis torde Angarns kyrka ha en av stiftets, i sen tid, minst rörda kyrkorum.

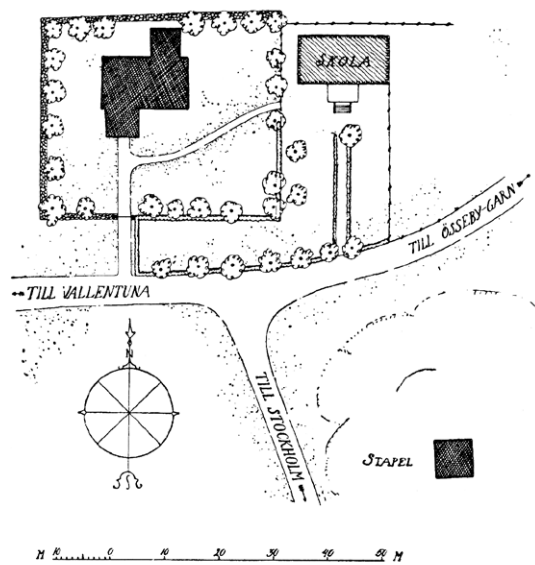
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkomiljön utgör en mycket tät och välbevarad helhet med kyrka, klockstapel liksom intilliggande äldre skolbyggnad
- kyrkogårdens välbevarade struktur med grusgångar och trädkrans från 1890-talet
- kyrkans medeltida murverk och valv samt medeltida takstolar ovan **vapenhus** och **sakristia**
- 1700-talets interiöra omgestaltning i **klassicerande** stil, med bland annat **valmat segmentvalv**, orgelläktare, predikstol, altare och **altarring**
- orgelläktarens bevarade bänkar från 1700-talet, äldre **gradäng**, liksom de trearmade ljusbärarna
- 1800-talets tidstypiska altararrangemang med förgyllt kors och muralmålning kring altarfönstret
- de slutna bänkarna som fyller det lilla kyrkorummet på ett traditionellt sätt och som väl ansluter till den **klassicistiska** karaktären
- kyrkans medeltida inventarier utgör betydelsefulla länkar till kyrkans äldre historia.

ORIENTERINGSPLANER

Plan av Angarns kyrka mot norr. Efter Sveriges kyrkor.

Situationsplan. Efter Sveriges kyrkor.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1200-talets andra hälft	Kyrkan uppförs som salkyrka med ett trätunnvalv i klöverbladsform.	Sjöman 1989
1400-talet	Sakristian förses med ett kupolliknande kryssvalv med halvstensribbor av tegel. Möjligen uppfördes vapenhuset under samma tid.	dito
1630-tal	Femsidig inhägnad runt kyrkan.	dito
1661	Klockstapeln uppförs som öppen klockbock.	dito
1759	Korfönstret tas upp till nuvarande utseende.	dito
1760-talet	Läktaren uppförs.	dito
1771	Beslut om att ändra kyrkogårdens planform samt uppföra en kyrkogårdsmur. Klockstapeln brädfodras i samband med en reparation.	dito
1788	Kyrkans altare samt altarring tillverkas.	dito
1795–96	Omfattande renovering. Långhuset får sitt nuvarande segmentvalv av putsat trä. Vapenhuset förses med ett tunnvalv av trä. Södra fönstret tas upp till nuvarande utseende och ett nytt fönster tas upp mot norr. Den gamla öppna bänkinredningen repareras. Predikstolen tillverkas i nyklassicistisk stil av hovbildhuggaren Per Ljung. Läktaren får sitt nuvarande utseende med porfyrfärg .	dito
1800-talet	Flertalet renoveringar, som dock inte påverkar kyrkans arkitektoniska utseende.	dito
1807	Klockstapeln repareras.	ATA
1844	Solbänkar bekläs med svarttjärad järnplåt.	dito
1846	Korfönstret dekorerats med förgyllt kors med törnekrona samt målning med blått draperi i nyklassicistisk stil.	Sjöman 1989
1849	Orgeln införskaffas. Den torde vara byggd av Pehr Strand, Stockholm i början av 1800-talet som en hemorgel. Orgeln blir något ombyggd då den införskaffas.	dito
1852	Orgeln renoveras av Daniel Wallenström, Uppsala. Nytt brädgolv i sakristian .	
1860	Klockstapeln repareras.	dito

År	Händelse	Källa
1870–71	Skolhus uppförs öster om kyrkogården.	Sjöman 1989
1895	Planering och anläggande av grusgångar och trädplantering. Samtidigt tillkommer stolpar vid ingången och grindar av järnsmide.	dito
1946	Ny sluten bänkinredning efter ritningar av byggnadsrådet David Dahl. Altarringen målas om i samma kulörer. Innanfönster med blyinfattat antikglas sätts in.	dito
1955	Orgeln renoveras.	ATA
1962	Kyrkan förses med elektrisk uppvärmning och nytt yttertak av plåt.	Sjöman 1989
1970	Orgeln ändras av Bröderna Moberg, Sandviken.	ATA
1974	Klockstapelns fasader tjäras.	dito
1977	Kyrkan tar över skolbyggnaden från kommunen.	Sjöman 1989
1980-81	Upprustning av det f d skolhuset och nuvarande församlingshemmet.	dito
1983	Vapenhusets portalomfattning omkalkas.	ATA
1987-88	Stenramar tas bort från flertalet gravvårdar.	Sjöman 1989
1980-tal	Minneslund anläggs.	dito
1997	Yttertaket renoveras.	ATA
2001	Fasadrenovering; rengöring, putslagning och avfärgning av fasaderna. Målning av fönstersnickerier. Interiör tvätt och målning. Valv och väggar i vapenhus , långhus , kor och sakristia målningsrestaureras. Orgelfasaden rengörs.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

SLM Stockholms läns museum, arkivet

Boëthius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Bonnier, A C, *Kyrkorna berättar*. Upplands kyrkor 1250–1350, Uppsala 1987

Calissendorff, K, *Ortnamn i Uppland*, Stockholm 1986

Dyhlén-Täckman, I, *Kulturminnesvårdsprogram för Vallentuna kommun*, Kulturhistoriskt värdefulla områden, Stockholm 1986

Henschen, I och Tuulse, A, *Kyrkor i Vallentuna härad*, *Sveriges kyrkor, vol 71*, Stockholm 1953

Kulturminnesvårdens riksintressen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Stockholms län 1997

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Sjöman, B, *Angarns kyrka*. *Upplands kyrkor - 213*, Katrineholm 1989